

МЕЖІ ЦИВІЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ НА СТАДІЇ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

У статті аналізуються межі цивільної процесуальної форми, а саме ті процесуальні дії, які входять до неї і ті, які знаходяться за її межами. Особлива увага зосереджується на стадію цивільного судочинства – провадження у справі до судового розгляду. Проаналізовано думки вчених-процесуалістів щодо прояву цивільної процесуальної форми на даній стадії.

Постановка проблеми. Як відомо, процесуальна діяльність суду спрямована на виконання завдань цивільного судочинства шляхом розгляду та вирішення цивільних справ, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин та інших правовідносин (ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України, далі – ЦПК України). Процесуальна діяльність осіб, які беруть участь у справі, інших учасників цивільного процесу, спрямована на реалізацію належних їм процесуальних прав і обов'язків з метою виконання своїх функцій в цивільному процесі. Характерним для діяльності суду і учасників процесу є те, що така діяльність здійснюється у чітко визначеній процесуальній формі. Всі процесуальні дії повинні здійснюватись у відповідності з їх процесуальними правами і обов'язками, у визначеному процесуальному порядку, в строки, чітко визначені в законі, чи встановлені судом. Недотримання цих вимог призведе до невиконання завдань цивільного судочинства, а це в свою чергу, до ухвалення незаконного і необґрунтованого рішення. Процесуальні дії, що здійснюються суб'єктами процесу є різними за своїм змістом, значенням, метою і строком здійснення. Тому цивільне процесуальне законодавство виділяє певні стадії, в межах яких реалізуються процесуальні права і обов'язки суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин для досягнення своїх завдань участі в процесі. Розгляд і вирішення цивільних справ проходить чітко по стадіях в межах цивільної процесуальної форми. Але кожна із стадій цивільного судочинства має свої особливості прояву з точки зору реалізації цивільної процесуальної форми. Тому розгляд питань, що стосуються меж та особливостей прояву цивільної процесуальної форми на стадіях цивільного судочинства, а саме на стадії провадження у справі до судового розгляду дасть можливість обрати правильний підхід до подальшого реформування цивільного процесуального законодавства.

Ступінь наукової розробки проблеми. Будучи одним із центральних питань у науці ци-

вільного процесуального права, проблема стадійності цивільного процесу та цивільної процесуальної форми була об'єктом пильної уваги з боку таких відомих вчених-процесуалістів як С.В. Васильєв, В.М. Горшенєв, М.А. Гурвіч, А.П. Клейнман, Ю. Осіпов, Г.Л. Осокіна, Т.В. Сахнова, С.Я. Фурса, Н.О. Чечіна, Д.М. Чечот, В.М. Шерстюк, К.С. Юдельсон та ін.

Мета статті. Зважаючи на вказане, автор ставить за мету провести дослідження питань, що стосуються меж прояву цивільної процесуальної форми на стадії провадження у справі до судового розгляду та сформулювати власну позицію стосовно даного питання.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми цивільної процесуальної форми дозволяє зробити висновок, що вона не охоплює та, власне, і не може охопити своїм змістом усі процесуальні дії, що здійснюються у процесі розгляду та вирішення цивільної справи, на стадії здійснення контролю за виконанням судових рішень та ін. Для обґрунтування такого висновку в першу чергу слід зазначити, що цивільна процесуальна форма як певний порядок здійснення судочинства, вже за своєю юридичною природою покликана регулювати процесуальні дії, отримуючи безпосередньо через них свій зовнішній прояв. За межами цивільної процесуальної форми знаходиться діяльність, що не відповідає її вимогам. Це перш за все – дії, що проводяться суддею при підготовці справи до судового розгляду після того, як на попередньому судовому засіданні сторони не досягнуть згоди щодо досудового врегулювання спору, шляхом укладення мирової угоди. ЦПК України в редакції 2004 року замінив стадію підготовки справи до судового розгляду на гл.3 Проведення у справі до судового розгляду. Але згодом Законом №2453-VI від 07.07.2010 року законодавець змінив своє ставлення до попереднього судового засідання визначивши цю стадію цивільного процесу не обов'язковою. Так, питання про необхідність проведення попереднього судового засідання

вирішується суддею під час відкриття провадження у справі (ч.7 ст.130 ЦПК України). Це дає нам можливість припустити, що не залежно від того, як сторони ставляться до спору, який переданий на розгляд суду, суддя зобов'язаний після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі почати підготовку до розгляду справи по суті заявлених вимог. Цей факт ще раз підкреслює важливість стадії підготовки справи досудового розгляду в цивільному судочинстві. Підтвердженням такого висновку можуть слугувати позиції вчених-процесуалістів як вітчизняних, так і зарубіжних.

Так, П. В. Логінов [8, с. 56], В. К. Пучинський [11, с. 21], Я. Х. Беков [3, с. 43] та інші російські науковці в своїх монографіях акцентують увагу на обов'язковості проведення підготовки до всіх без винятку цивільних справ, незалежно від їх складності. На думку вітчизняного вченого-процесуаліста С. В. Васильєва, правильне і своєчасне вирішення справи багато в чому залежить від проведення належної її підготовки до судового розгляду, яка необхідна і при перегляді справи в судах апеляційної та касаційної інстанцій [4, с. 9].

В науці існують також інші погляди, згідно з якими підготовчі дії повинні проводитися лише у надзвичайно складних справах [10, с. 44]. Так, немало дискусій викликали питання щодо можливості призначення експертизи при підготовці справи [6, с. 81], перевірка підвідомчості та підсудності на даній стадії [5, с. 22].

Незважаючи на різні погляди науковців щодо необхідності або можливості проведення підготовчих дій на стадії провадження у справі до судового розгляду, всі вони єдині в тому, що дана стадія процесу була і залишається основною для ефективного судового розгляду, що саме вона забезпечує правомірність вирішення спору між особами.

Як бачимо, практично всі дослідження цієї проблематики в теорії цивільного процесуального права визначають правову регламентацію підготовчих дій важливим елементом цивільної процесуальної форми, розглядаючи в теоретичному аспекті і на практиці вимогу закону щодо «обов'язковості підготовчих дій в якості одного з правил дотримання цивільної процесуальної форми» [7, с. 141].

Разом з тим, аналіз підготовчих дій судді дає підстави сумніватися у правильності традиційних поглядів. Наявність цивільної процесуальної форми в тій чи іншій діяльності передбачає передусім, що :1) ця діяльність передбачена нормами цивільного процесуального права; 2) в за-

конодавчому акті вказані її суб'єкти; 3) чітко визначені строки здійснення певних дій; 4) і, найголовніше - послідовність вчинення цих дій.

В регламентації процесуальної діяльності повинні простежуватися всі складові елементи змісту цивільної процесуальної форми, їх відсутність дозволяє припустити відсутність правового впливу на дану діяльність. Інакше кажучи, діяльність, що здійснюється за правилами цивільної процесуальної форми, повинна бути представлена не просто сукупністю однорідних дій, що об'єднані єдиною метою, вона (діяльність) повинна бути системою, в якій ці дії існують, розвиваються у визначеній законом часовій послідовності, логічно осмисленій і закріпленій у праві. Тільки за цієї умови сукупність дій може бути визначена як процесуальна стадія [12, с. 130], і тільки тоді можна говорити про дії в конкретній діяльності цивільної процесуальної форми.

Щодо підготовки справи до судового розгляду, то такої послідовності в ЦПК України не встановлено. Більше того, в законодавстві цивільного судочинства не міститься будь-яких вказівок на чітку послідовність здійснення підготовчих дій. Так, суддя приступаючи до підготовки справи до судового розгляду, сам вирішує, якою дією почати підготовку справи і якою дією цю підготовку закінчити. Окрім цього, суддя не позбавлений можливості, не завершивши підготовку по одній справі, провести підготовчі дії, або завершити судовий розгляд, по іншій справі.

Відсутність часової послідовності у проведенні підготовчих дій призвела до виключення із її змісту принципу безперервності, який набув у цивільному процесі якості принципу цивільного судочинства і заклав основи цивільної процесуальної форми. Разом з тим, межі, встановлені законом для її регламентації як процесуальної стадії, не наділені достатньою категоричністю та імперативністю у своїй реалізації, в результаті чого підготовчі дії можуть здійснюватися в будь-якій послідовності, у різний час, і не тільки до призначення розгляду справи, але й в судовому засіданні. Саме тому початок підготовчих дій легко простежити і зафіксувати. Щодо закінчення підготовчих дій, то передбачити їх завершення не завжди просто, оскільки це, як правило, залежить від ініціативи суду та клопотань, що можуть заявлятися учасниками процесу, а також обумовлюється фактичними обставинами справи. Зокрема, в справах окремого провадження, а саме ч.1 ст. 239 ЦПК України законодавцем чітко вказується про проведення експертизи на другій стадії, на відміну від інших спорів, що вини-

кають в позовному провадженні у яких проведення експертизи залежить від клопотань однієї або обох сторін у процесі.

На нашу думку, цивільна процесуальна форма передбачає можливість регулювання лише дій, визначених ЦПК України, оскільки для понятійної категорії «процесу» на відміну від «процедури» принципово важливою є регламентація всіх без винятку дій, що повинні здійснюватися під час розгляду цивільної справи в суді або під час перегляду судових рішень.

Разом з тим, закріплюючи в ст. 130 ЦПК України перелік можливих підготовчих дій, законодавець не вказує на його вичерпний характер, надаючи цим право судді на власний розсуд проводити також і інші процесуальні дії. Наразі, як бачимо, існує невідповідність характеру діяльності по підготовці змісту цивільної процесуальної форми, яка передбачає, регламентує та встановлює чіткий порядок та строк виконання тієї чи іншої процесуальної дії. Тому цілком зрозумілим є намагання певних учених доповнити статтю закону, в якій передбачено дії судді при підготовці справи до судового розгляду, додатковими діями [13, с. 96].

Без сумніву, підготовка справи повинна бути проведена детально і повно, і в цьому розумінні таке доповнення є цілком корисним. З іншого боку, неможна доповнити перелік підготовчих дій в процесуальному розумінні, інакше кажучи, надати їм характер процесуальних дій, якщо такими вони не є.

Цілком слушною є думка С.В. Васильєва, згідно з якою, особи, які беруть участь у справі, покликані сприяти ефективній підготовці справи до судового розгляду. Шляхом особистого звернення до судді, подання клопотання або іншої заяви вони можуть звернути увагу на необхідність проведення тих або інших підготовчих дій [4, с. 10]. Як бачимо, не тільки суддя, який розглядає справу, але й особи, які беруть в ній участь, можуть впливати на перелік підготовчих дій.

Більше того, в юридичній літературі все частіше наводяться пропозиції, щодо введення інститутів помічників суддів, судових адвокатів, на яких і можуть покладатися обов'язки з підготовки цивільної справи до судового розгляду [9, с. 14]. Подібні погляди свідчать про те, що підготовка справи до судового розгляду в традиційному розумінні цієї стадії як процесуального порядку все частіше викликає сумніви серед науковців в плані своєї процесуальної характеристики.

В теорії цивільного процесуального права вже відомі погляди щодо необхідності винесення

підготовчої діяльності за рамки правосуддя. Підставою для такої концепції, на думку Н. Т. Арапова є той факт, що суддя одноособово проводить підготовку до розгляду справи і не вирішує при цьому справу по суті, а значить і не здійснює правосуддя [2, с. 66].

Слушною з цього приводу є позиція вітчизняного вченого-процесуаліста С. В. Васильєва, згідно з якою стадія підготовки має винятково важливе значення для успішного проведення судового розгляду і, відповідно досягнення кінцевого результату судочинства – прийняття законного та обгрунтованого рішення. Як показує практика вирішення судами справ, саме недостатня підготовка справи у багатьох випадках і є причиною неодноразового відкладення її розгляду..., нерідко призводить до прийняття незаконного та необгрунтованого рішення, що применшує авторитет правосуддя і держави в цілому [4, с. 9].

Дії судді, передбачені ст. 130 ЦПК України, як і будь-які інші дії, що можуть бути запропоновані особами, які беруть участь у справі, або викликані обставинами справи і аналогічні їм за змістом, виконують функції по обслуговуванню судового розгляду справи. Ці дії сприяють правильному і своєчасному здійсненню всіх необхідних процесуальних дій, але в той же час не ототожнюються з ними. А отже і обрати конкретну правову форму для підготовчих дій не видається можливим, оскільки здійснення підготовчих дій в переважній більшості відбувається за власним переконанням судді, на його власний розсуд і залежать від конкретних обставин справи, а не регламентацією процесуального законодавства.

Висновки. На підставі викладеного ми можемо дійти висновку, що без сумніву підготовка справи до судового розгляду це важлива стадія цивільного процесу у будь-якому виді провадження і безглуздим є її виключення із цивільного судочинства. Разом з тим, сутності процесуальної форми підготовчі дії не відповідають, а отже і виходять за її межі. Так, процесуальні дії, що здійснює суддя на стадії провадження у справі до судового розгляду (підготовчі дії) залежать від особливостей конкретної справи, що підлягає розгляду та вирішенню в суді. Тому і дії, що здійснює суд на цій стадії процесу здійснюються за його внутрішнім переконанням і залежать від фактичних обставин справи, отже визначити та врегулювати їх законодавчо немає необхідності. Оскільки справи, що виникають із одних і тих правовідносин можуть різнитися за своїм характером, тому підготовка справи до судового розгляду, будучи тісно пов'язана з процесуа-

льною діяльністю не охоплюються цивільною процесуальною формою і знаходяться за її межами.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України : за станом на 1 вересня 2010 року. – К.: Істина, 2010. – 164 с.

2. Арапов Н. Т. Некоторые проблемы социалистического правосудия по гражданским делам // Практика применения гражданского процессуального права. – Свердловск. - 1984.- С. 65-68.

3. Беков Я. Х. Подготовка дела к судебному разбирательству в гражданском судопроизводстве: монография / Я. Х. Беков. - М. : Волтерс Клувер, 2010. - 176 с.

4. Васильев С. В. Довідник з підготовки до судового розгляду окремих категорій цивільних справ. – [видання 3-є, перероблене і доповнене] / С. В. Васильев. - Х. : Еспада, 2010. - 464 с.

5. Клейнман А. Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права / А. Ф. Клейнман - М., 1967. – 255 с.

6. Курс советского гражданского процессуального права. - М. : Юрид. лит., 1984. – 295 с.

7. Лапин Б. Н. Теоретические и практические проблемы эффективности подготовки гражданских дел к судебному разбирательству // Актуальные проблемы теории и практики гражданского процесса. Л., 1979. - С. 141-143.

8. Логинов П. В. Предварительная подготовка гражданских дел / П. В. Логинов. - М. : Юрид. лит., 1960. – 230 с.

9. Маркин А. В. Судопроизводство по спорам о праве собственности граждан на недвижимость в жилищной сфере : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук / А. В. Маркин. - Екатеринбург, 1994. – 25 с.

10. Осипов Ю. Поднять ответственность судей за проведение предварительной подготовки гражданских дел // Советская юстиция. - 1967. - № 7. – С. 43-45.

11. Пучинский В. К. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству / В. К. Пучинский. - М. : Наука, 1962. – 190 с.

12. Теория юридического процесса / [под ред. В. М. Горшенева]. – Харьков : Вища школа, 1985. – 193 с.

13. Шерстюк В. М. Система советского гражданского процессуального права / В. М. Шерстюк. - М. : Наука, 1989. – 212 с.

Стаття надійшла до редколегії 18 листопада 2010 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії О.В. Гетманцевим.

I.Y. Tatulych

The limits on civil judicial forms stage of the proceedings before the trial

Summary

In the article the limits of the civil procedural form are analyzed including those procedural acts which are its elements and those which are not. The main attention is paid the such level of civil jurisprudence as the pre-court trial. Analysis of the views of scientists on display protsesualistiv civil procedural form at this stage.

И. Ю. Татулич

Пределы гражданской процессуальной формы на стадии производства в делах до судебного разбирательства

Аннотация

Анализируются пределы гражданской процессуальной формы, а именно те процессуальные действия, которые включаются в неё, и те, которые находятся за её пределами. Особое внимание сосредоточено на стадию гражданского судопроизводства – производство у делах до судебного разбирательства. Проанализировано мнения ученых-процессуалистов относительно проявления гражданской процессуальной форме на данной стадии.